

Bertha Zoltán

„Csak az igaz, ami végtelen”

Szilágyi Domokos sorsköltészetéről

Ha van az újabb magyar líratörténeti fejlemények között olyan valódi paradigmaticus jelenség, amely a tradicionális sorsköltészeti szemléletformákat és modalitásfajtákat megrendítő hitelességgel tudja átkötni a későbbi posztmodern szövegépítés kezdeményeivel: Szilágyi Domokos lírai életművének teljesítménye mindenképpen az. A József Attila-i, Nagy László-i tragikus erkölcsi világvég szervesen ötvöződik a játékos szövegkonstrukciók weöresi ihlettípusaival és sziporkázó univerzalitásával, majd az ironikus és groteszk nyelvjáték (késő)modernség utáni perspektíváival. Az a világszerűség és nyelvyszerűség viszonyát átrendező, újjáalakító és a jellegadó tendenciákat a relativizáló szövegiség távlataiba áttoló költészettörténeti folyamat zajlik így le ezek között az összefüggések között, amely általában is jellemezte a hatvanas években bekövetkező nemzedékváltás (sőt „korváltás”) szemlélettágító irányait – az erdélyi Forrásgenerációtól az akkori felvidéki vagy vajdasági („symposionista”) fiatalokig, Lászlóffy Aladártól vagy Tözsér Árpádtól Tolnai Ottóig és Tandori Dezsőig. Szilágyi Domokos monográfusa, Cs. Gyimesi Éva így összegzi lényegi megállapításait erről az átmozgásról, illetve határhelyzetről: „csupán most, az ezredfordulóról visszatekintve nyeri el igazi jelentőségét Szilágyi Domokos lírájának értéküzenete. Rövid ugyan a történeti távlat, de már felismerhető, hogy költészete egy sajátosan huszadik századi szemléletváltás, kultúrtörténeti cezúra mélyen megszenvedett, maradandó értékű költői tárgyiasítása. Kelet-európai bélyegeivel együtt fejezi ki két egyetemes érvényű, ám egymástól gyökeresen eltérő világlátás – a modern és a posztmodern – szembenállását, egyidejűségét és összeférhetetlenségét. Szilágyi Domokos a modern és a posztmodern látásmód és formavilág közötti átmenet – még pontosabban: ütközés – képviselője”. Ez a paradox szintézis pedig főként elvonatkoztatató filozofikuma, illetve „eklektikus”, „polifón”, „transztextuális” összetettsége folytán maradhat eleven és inspiráló a ma nemzedékei – egy Szócs Géza- vagy Kovács András Ferenc-típusú költészetfelfogás és szövegalkotásmód számára (csak erdélyieket említve) is. Miközben megszólító ereje nem csökken azok körében sem, akik az autentikus sorsirodalmi hagyományból átörökített bajvívó erkölcsi szenvedély, az érzékletessé hevített szenvedéstudatot átjáró drámai moralitás hangnemi és stiláris minőségeire fogékonyak: a sorslátás személyes, nemzeti és összemberi dimenzióira. (Neo)avantgárdizmus és népiesség, újexpresszionizmus és absztraháló intellektualizmus, ősiség és kísérletezés, kiáltás- és jel-típusú képi, vizuális, fonikus experimentalizmus, magyaros és világirodalmi versformák, ritmus- és ütemképletek (Nagy László szerint: táncos, „vitézmihályos verslábak”, „ata-

visztikus bájritmusok”) egymásra halmozódó sokasága: egyszerre érvényesül. Rokonságban a hagyomány ezernyi válfajával, a romantikus lelki expanzió ösztönzésétől a személytelen tárgyvers objektivitásáig, a mágikus („boszorkányos”, „garabonciás”) tónusoktól az idézéses-korrelációs elioti, Ezra Pound-i intarziás szerkezet formaképzéséig, a szakrális megszólalástól a vulgárisig, alul- vagy felülstilizáló gesztusoktól tisztán fogalmi kijelentéstételekig, a protestáló „beat”-hangütéstől az abszurdig, vagy éppen a bartóki modell szerinti virtuóz összehangolásáig archaikus-folklorisztikus és individuális-magaskulturális értékvilágnak. Egy demitizált, profán életrend vagy inkább életkáosz közegében, a megtartó erejű humán örökség romjain vállalja a költőfenomén egy régi-új értékeszményeket aktivizáló emberi létezéslehetőség rekonstrukcióját. Szemben vagy együtt a gyökeréig átértzett elidegenedés tragikus egzisztenciális gondtapasztalatával. Megküzdve a modernitás személyiségfelforgató alapélményével – s hitelesítve az ember örök sóvárgását az immár elérhetetlen teljességre. „Csak az igaz, ami végtelen, minden véges: megalkuvás” – hangzik a szellemi létező időtlen vágyát megszólaltató (sőt kinyilvánító hirdető) szállóige, mégpedig a keserű, szarkasztikus negatív próféciák, de a fájdalomban is a végső, ősideálok megtagadhatatlanságát valló heroikus szentenciák intonációjával. A „holt-súlyos” játék eszközeivel is a transzcendens kapaszkodóért hiába esengő immanencia keserű szenvedés-mitológiáját terebélyesítve ki (eltérve a weöresi játékoság döntően létderűs természetétől és karakterétől, amelyben a mindenséget az érzékfölöttiség mitologikus harmóniája itatja át). Itt amit a felörlő – végletes és végzetes – disszonanciák kétségbevonhatatlanul bizonyítanak: maga a lét alapvető ontológiai megoldhatatlansága, logikai értelmetlensége és enyhíthetetlen pszichológiai tehertétele. Az eredendő korlátok közé szorított élet, az egyszerűség és az egyedi végesség abszolút tudásának felfoghatatlan, meghaladhatatlan önellentmondása („itt nem a végtelen, hanem a véges az, ami föl nem fogható”).

A tiltakozó, lázadó, sőt az emberiség, az emberi nem, a „genus” egészét lázító személyiség – a szabadsághoz, a végtelenséghez himnikus szerelmes énekeket daloló költő – magát a létet vádolja az elmúlásért, e megfellebbezhetetlen metafizikai sorskatasztróféért: „bepörölni a létet az elmúlásért, / – három s egynegyed milliárdan fölperesek! – / vesztes fölperesek!” S gigantikus szenvedéstörténeti látomásaiban magát az egész embertörténelmet is a szakadatlan kínzatás – a folytonos „haláltánc” s a mindenkori bűn és gonoszság okozta tébolyodottság – terepeként vetíti ki („e pár millió év alatt hányszor fordult elő, / hogy minden becsületes embernek meg kellett volna örülnie!”). A szüntelen gyilkolás, véres háborúzás, bornírt értékpusztítás gátlástalan eluralkodását kárhoztatja. Remény és reménytelenség örökös viaskodásában zajlik az emberi lény (a „kétlábú tollatlan állat”) kálváriás históriája, s vergődve, tombolva, sikoltozva („dühvel”, „bögve”, „keseregve” – „átkozom atkozom őket az étellel-kufárdókat”) hajszolódik végig a földi úton („emeletről emeletre” bukdácsolva), tudván: „ne

reménykedj, mert a halál se más: / nem befejezés, csak abbahagyás, / s csak harc marad, mely utolsót dörög: / izzó parázs koporsódon a rög.” *A Láz enciklopédiája* ez, különlegesen sokszólamú montázsversekbe, „szimfonikus” emberiségkölteményekbe, katartikus víziókba és zenei struktúrájú mindenségkompozíciókba foglalva. *A Bartók Amerikában*: az erkölcsi és művészi tünemény ragyogása a megalázó körülmények (s a gyötrelmes otthontalanságérzet) közepette is („Fáj az otthon, ki megtagadott. / Fáj az otthon, a megtagadott”; „Jaj istenem a világ / kinek szoros kinek tág”), egyben példaállító éthosz demonstrációja a népi kultúra mélyvilágának és a modernizmus szabadságigézetének „allegro-barbaro” egybeforrásztásával, hogy kiderüljön: „az egymásra-utaltság legmagasabb fokon szervezett formája a szeretet”. *A Kényszerleszálás*: a biblikus igazságok képmutatató eltorzítását illúziótlan – egyszersmind sajátosan inverz – ironiával leleplező rávilágítás a szemfényvesztő hazugságok özönére („szeresd felebarátodat hasba löni, mint tenmagadat /.../ szeress felebarátodra atombombát dobni, mint tenmagadra /.../ csak ennyit mondjatok, és akkor, bizony mondom, hiszek néktek”). *A Szegénylegények*: a kegyetlenségében állandósuló társadalmi igazságtalanság archetipikus, jajongva kiénekel plebejus panaszdala. *A Hegyek, fák, füvek*: a kétségbeesetten menekülő genuin természetáhitat himnusza. *A Tengerparti lakodalom*: Nagy László *Menyegzőjével* motivikusan is összevethető kozmikus-mitologikus poéma a primordiális, életadó földi, biológiai princípiumok és hatalmas energiák fokozatos elsoványodásáról; a globális hanyatlástörténet apokaliptikus kifejtéséről. *Az Öregek könyve*: átképzelt, konfesszionális monológ a fiziológiai leépülés stációiról, a testi szenvedés – fenomenológiai részletességű – tünettani jelenségeiről és érzéki-érzékfölötti jelentéseiről. *A Zsoltár, vigasztalan* pedig a végtelenség legyőzhetetlen kíváncsiságát a transzcendencia sugallataival spiritualizálja át: „Bejártam a bejárhatót, / s tudni szeretném, mi van ott, / ott, a bejárhatón túl (...) csak nem tudod, csak nem tudod, / hogy mi van ott, hogy mi van ott, / miután a bejárhatót / bejártad a határig.” – És tovább, és mind (a gyermekversekkel, mesékkel, prózákkal, esszéekkel, naplókcal, útirajzokkal, kritikai írásokkal, műhelyjegyzetekkel, glosszákkal, versparódiákkal, levelekkel, műfordításokkal, sőt az Arany Jánosról szóló vallomásos monográfiával) együtt: lenyűgöző és megrázó enciklopédikus létköltészeti dokumentuma – és monumentuma huszadik századi kisebbségi, egyetemes magyar és emberi sorshistóriánk egy sajátos korszakának.

Az 1938-ban született és 1976-ban fiatalon, harmincnégy éves korában öngyilkossággal eltávozott Szilágyi Domokos (Nagy László házsongárdi temetői búcsúszavaival: „a fényesen kényes szellem”) grandiózus formaváltozatosságban csillogó, bölcséleti és esztétikai értelemben egyaránt eszméletű, horizontnyitó életműve különösen élénken hat azokra, akik az égető sorskérdésekkel hamis ábrándok nélkül néznek szembe. „Kicsikém! Én ma lelépek e világi életből” – hagyta hátra, így kezdve borzongatón fanyar búcsúlevelét. És utókorra testált öröksége? Fakulhatatlan, megkerülhetetlen.

Balajthy Ferenc

Majd az örök semmiből Egy világ van közte

(*Kis filomorfondológia*)

Míg küszködök én a halhatatlansággal,
A Halhatatlanság harcol majd velem! -
Végtelent ciróगतok szent barkaággal,
S a Földet, mint a kenyeret megszegem!

Semmivé magasztosul mi él, mi halott,
S nélkülem is elmúlik minden egyszer.
Bárhogy élek, magzatburokban vagyok,
S halok, hogy a léten túli megszülessen!

És nincsen Tér, és nincsen csak az Idő, -
Mert csak az időben lehet meg minden,
Öröknek tetszik mind, mi abból kidől.

Mit az ész és szív soha meg nem érthet,
Akkor születesz meg, – ha eléred a véget,
Minden lehetsz már az örök Semmiből!

Időnknek nincs se, kezdete sem vége,-
Mindenség zezugait nyitnám neked.
Teszem, és azt sem tudhatom mivégre,
Gyilkolok-e vagy még jóságos leszek!

Csillagok egymásról semmit se tudnak,
Látod, éppen olyanok, mint te meg én!
Magányosan is oly messzire jutnak, -
Oda, hová mi csak nagyon szeretnénk!

Meg nem fejtetted, hogy mi ennek az ára,
Rab leszel-e, vagy szabad nemsokára?
Valami mindig jön s mindent, lerombol!

Míg lelkünkben messzi világ dorombol,
Hogyan forrhatna ajkunk csókban össze,
Akkor, mikor csak egy világ van közte!